

Semantik Paradoksların Kökenine Dair Bazı Gözlemler

Özgür Demir*

Özet

Literatürde semantik paradoksların kökeni bağlamında ele alınmadığı görülen özyanlışlama veya daha genel olarak özdoğrulasızlık fenomeninin, bu bağlamdaki anlam ve önemi ortaya konulacaktır. Bunun için, doğruluk kavramını da irdelenmek gerekecektir. Ayrıca, paradoksların kökenini anlamak bakımından önemli olan zeminsizlik fenomeni ele alınacaktır. Semantik paradoksların kökeni hakkında burada ulaşılan sonuçların, Chihara'nın sonuçlarını geliştireceği umulmaktadır. İncelemelerimiz, semantik paradoks çözümünün pragmatik bir problem olduğuna işaret edecektir.

Anahtar sözcükler: paradoks, özyanlışlama, özdoğrulama, zeminsizlik, doğruluk

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, ozgurdemir76@yahoo.co.uk

Giriş

Bu metnin ilk cümlesi yanlıştır. Bu metnin ilk cümlesi yanlışsa, zaten öyle dediği için doğrudur; doğruysa, dediği üzere yanlıştır. Yanlışsa doğru ve doğruysa yanlış çıkma durumuna *semantik paradoks* denilmektedir. Yani, verilen bağlamda, yanlış kabul edildiğinde standart çıkarım kuralları yoluyla doğru oldukları sonucuna varılan ve doğru kabul edildiğindeyse, yanlış oldukları sonucuna varılan cümlelerin semantik paradoks doğurduğu söylenir.

Semantik paradoksların literatürde daha çok *çözümü* üzerine yoğunlaşmıştır. Buna karşın, onların *kökeni* üzerinde görece az durulur. Semantik paradoksların kökeni ve çözümü problemlerini açıkça ayıran ilk filozoflardan biri C. Chihara'dır. Semantik paradoks kendi başına bir problem olmanın yanında, doğruluk kavramını sistemleştirme amacındaki her teoremin önünde-sonunda yüzleşmesi gereken bir problemdir. Semantik paradoksların kökeni problemini, böyle paradoksların neden ileri geldiği genel sorusu olarak anlıyorum. Semantik paradoksların çözümü problemini ise böyle paradokslara bağışık bir dilsel sistemin nasıl kurulabileceği ya da zaten var olan dilsel bir sistemin bu paradokslara nasıl bağışık kılınabileceği genel sorusu olarak anlıyorum. Chihara, semantik paradoksun kökenini ileride ele alacağımız *T*-şemasının tutarsızlığında bulmaktadır. Kripke, zeminsizlik fenomenine dikkat çekmektedir. Burada yapacağımız köken araştırması, Chihara'nın saptamasından ayrışacak ya da bir bakıma onu geliştirecek ve Kripke'nin dikkat çektiği zeminsizlik fenomeninin ötesinde özyanlışlama (daha genel olarak özdoğrulanamazlık) fenomenine vurgu yapacaktır. Literatüre girmiş semantik paradokslar bazı özellikleri bakımından incelenecek ve bu esnada köken sorusuna bir cevap geliştirilecektir. İncelemelerimize göre, semantik paradoksun temelde nedeni, dilin konuluş amacına aykırı düştüğünü tartışacağımız özyanlışlama denilebilecek dilsel fenomeni içeren cümlelere *T*-şemasının uygulanmasıdır. İncelemelerimiz, semantik paradoks çözümünün pragmatik bir problem olduğuna işaret edecektir.

İlk Gözlemler

Bu metnin ilk cümlesi kendisinin yanlış olduğunu ifade eder; yani bir anlamda kendisine yanlış der. Bu duruma *özyanlışlama* diyelim. Söz konusu cümle, bu metnin başında değil de başka yerinde geçseydi, bu metnin ilk cümlesi olmaz, dolayısıyla kendisini yanlışlamayabilir ve daha önemlisi

semantik paradoks doğmayabilirdi. Bu metnin ilk cümlesinin bir yandan bu metnin ilk cümlesi olması ve diğer yandan yüklemine ‘yanlıştır’ olması bir araya geldiğinde, hem bir özyanlışlama durumu hem de yanlışsa doğru ve doğruysa yanlış çıkma durumu yani semantik paradoks doğmaktadır. Cümle bulunduğu bağlamda paradoksa düşmektedir. Elbette bu cümle özgönderim durumu içermektedir. Ancak bu özelliğe yoğunlaşmayacağız.

Bilinen en eski semantik paradoks Epimenides’e atfedilen bir sözdür. Çevirisi: “Bütün Giritliler her zaman yalancıdır.” Bu sözü, “Bütün Giritli sözleri yanlıştır” şeklinde anlayalım ve *C* adı verelim. Şimdi *C* de bir Giritli sözü olsun ve diğer bütün Giritli sözleri yanlış olsun. Bu koşullar altında, eğer *C* doğruysa, yani bütün Giritli sözleri yanlışsa, kendisi de yanlıştır; yanlışsa, yani bütün Giritli sözleri yanlış değilse, en az bir Giritli sözü doğrudur ve diğer bütün Giritli sözleri yanlış olduğundan *C* doğru olsa gerektir (Kripke 2011:75). Sonuç olarak, *C* doğruysa yanlış ve yanlışsa doğru çıkmaktadır, ancak verilen koşullar altında.

Gözlemler: Birincisi, Epimenides’in cümlesi bir Giritli sözü olduğu dolayısıyla kendisine de yanlış demektir; bir Giritli sözü olmasaydı kendisini yanlışlamayabilirdi. Bu paradoksun da bağlama duyarlılığı açıktır. İkincisi, diğer bütün Giritli sözleri yanlış olmasaydı, cümlemiz doğruysa yanlış çıkar fakat yanlışsa doğru çıkmazdı. O halde, özyanlışlama olmasına rağmen semantik paradoks doğmayabilirdi. Bundan hemen, özyanlışlamanın semantik paradoksların gerek koşulu olsa bile yeter koşulu olamayacağı sonucunu çıkarıyoruz. Ayrıca, bu paradoks bir niceleyici (‘bütün’ gibi) içermekle mantıksal biçim açısından önceki paradokstan ayrılmaktadır.

Diğer bir paradoks şöyledir: Max der ki: “Agnes’in iddiası doğrudur.” Agnes der ki: “Max’ın iddiası yanlıştır.” Max’ın iddiası doğruysa, Agnes’ininki de doğrudur ve öyleyse Max’ın iddiası yanlıştır. Eğer Max’ın iddiası yanlışsa, Agnes’ininki de yanlıştır ve öyleyse Max’ın iddiası doğrudur. Max’ın iddiası verilen söyleşi bağlamında doğruysa yanlış ve yanlışsa doğru çıkmaktadır. Bu örnekteki özyanlışlama durumu öncekilere göre daha dolaylı bir şekilde gerçekleşmektedir ve paradoksa düşen cümle ‘yanlıştır’ değil, ‘doğrudur’ yüklemine sahiptir. Dolayısıyla ‘doğrudur’ yüklemine sahip cümleler de paradoksa düşebilmektedir.

Literatüre girmiş klasik paradokslardan biri Grelling paradoksudur ve burada, öncekilerden farklı olarak, paradoksa konu dilsel biçim bir

cümle değil fakat bir yüklemidir: ‘heterolojiktir.’ Bu yüklem, bir dildeki yüklemelerin belli bir özelliğini ifade eder. Şöyle izah edilebilir: Bir yüklem kendisi için geçerli değilse, heterolojiktir; diğer türlü heterolojik değildir. Örnekler: ‘Almancadır’ yüklemi Almanca olmadığından kendisi için geçerli değildir ve dolayısıyla heterolojiktir. ‘Türkçedir’ yüklemi Türkçe olduğundan kendisi için geçerlidir ve dolayısıyla heterolojik değildir. Örnekleri çoğaltırsak, ‘Tek hecelidir’ yüklemi tek heceli olmadığından heterolojiktir. ‘Çok hecelidir’ yüklemi çok heceli olduğundan heterolojik değildir. Peki ‘heterolojiktir’ yüklemi heterolojik midir? Eğer ‘heterolojiktir’ yüklemi heterolojik değilse, verilen izah gereği kendisi için geçerlidir ve geçerliyse kendisine yüklenebileceğinden heterolojiktir; heterolojikse, verilen izah gereği kendisi için geçerli değildir ve geçerli değilse kendisine değili yüklenebileceğinden heterolojik değildir. Görüldüğü üzere, söz konusu yüklemi kendisine uyguladığımızda paradoksal bir durum ortaya çıkmaktadır. Burada eğer varsa bir özyanlışlama durumunu açık ve net bir şekilde saptayabilmek için önce doğruluk kavramını biraz ele almamız gerekmektedir.

Semantik bir kavram olarak doğruluğu, dil ve dünya arasındaki bağıın adı olarak karakterize edebiliriz. Bu bakımdan doğruluk bir bağıntıdır. Bununla birlikte doğruluk, karşımıza hemen her zaman bir özellik olarak çıkar. Örneğin, doğruluk bir cümle (sentence), bir önermenin (proposition), bir inancın (belief) ve benzerinin bir özelliği olarak alınır. İncelememizde, doğruluğun binekleri olarak cümle gibi dilsel yapıları alalım ve doğruluk ya da yanlışlığı onlara yükleyelim. Şimdi semantik bir kavram olarak doğruluğun bir bağıntı olması gerektiği akla yatkın düşüncesinden hareketle, doğruluğun temel olarak dildeki bir cümle ile dünyadaki bir şey arasında bir bağıntı olduğu düşünülebilir. Pek çok filozof cümlelerle doğruluk bağıntısına sokmak üzere, *olgu* (fact) adı verilen şeyleri postüle etmektedir. Buna göre doğruluk, bir cümle (sentence) bir olguya karşılık gelmesidir. Örneğin, “kar beyazdır” cümlesi doğrudur, çünkü karın beyaz olduğu olgusuna karşılık gelmektedir.

Elbette doğruluğu bir bağıntı olarak kavramanın bizi olgu denilen şeyleri postüle etmekten muaf tutacak alternatif yolları vardır. Bilindiği üzere, bir nesnenin bir yüklemle girdiği semantik bağıntıya *sağlama* adı verilmektedir. Örneğin, kar denilen nesne, ‘beyazdır’ yüklemine sağlar. Büyüklüğün “tersi” küçüklük olması anlamında, *sağlama* denilen bağıntının tersini alacak ve ona *doğruluk* diyeceğiz. Buna göre bağıntı

olarak doğruluk, yani sağlamanın tersi, bir yüklem bir nesneyle girdiği semantik bağıntıdır. Örneğin, ‘beyazdır’ yüklemi kar denilen nesne için doğrudur. Buna göre, bir nesne bir yüklemi sağlıyorsa, o yüklem o nesne için doğrudur ve o yüklem o nesne için doğruysa, o nesne o yüklemi sağlar. Tarski, özellik olarak doğruluğu, sağlama bağıntısıyla tanımlamıştır (1983:189-95). Bundan şu sonuca varıyoruz: o halde özellik olarak doğruluk, bağıntı olarak doğrulukla tanımlanabilir. Böylece önceki sonrakinin türevi ve onu kısa yoldan ifade etme şekli olur. Bu Tarskiyen yaklaşıma göre, aslında, ‘*x* beyazdır’ yüklemi, kar için doğru olduğundan dolayı “Kar beyazdır” cümlesi doğrudur. Ya da ‘*x*, *y*’den büyüktür’ yüklemi, (Güneş, Dünya) nesne çifti için doğru olduğundan dolayı “Güneş, Dünya’dan büyüktür” cümlesi doğrudur. (Örneklerde geçen ‘*x*’ ve ‘*y*’ gibi harfleri, isim ya da değişken yerlerini gösteren boşluklar olarak görebiliriz.) Ya da ‘ölümlüdür’ yüklemi her insan için doğru olduğundan dolayı, “Her insan ölümlüdür” cümlesi doğrudur. Bir yüklem doğru olduğu nesneler, o yüklem *kaplamı* olarak bilinir.

Şimdi ‘heterolojiktir’ yüklemi biraz önce ortaya koyduğumuz bağıntı olarak doğrulukla yakından ilgilidir. Çünkü verilen izaha da uygun olarak, heterolojik olmak, kendisi için doğru olmamaktır. Önceki örneklerden gidersek: ‘Tek hecelidir’ yüklemi tek heceli değildir ve kendisi için doğru değildir. ‘Çok hecelidir’ yüklemi çok hecelidir ve kendisi için doğrudur. Bu noktada soruyoruz: ‘kendisi için doğru değildir’ yüklemi kendisi için doğru mudur? Eğer ‘kendisi için doğru değildir’ yüklemi kendisi için doğru değilse, kendisine kendi değil yüklenebileceğinden, kendisi için doğrudur ve kendisi için doğruysa, kendisine kendisi yüklenebileceğinden kendisi için doğru değildir. Dikkat edilirse, ‘kendisi için doğru değildir’ yüklemi, kendisine yüklendiğinde, kendisine kendisini yanlışlamaktadır.

İlk Sonuçlar

Buraya kadar ele aldığımız paradoksların özyanlışlama içerdiklerini saptadığımızda, özyanlışlama dediğimiz bu dilsel fenomenin semantik paradoksların ortaya çıkmasının altında yatan dilsel bir anomali olup olmadığından doğal olarak kuşkulanaabiliriz. Bu kuşkumuzda haklı olup olmadığına sorusuna cevap aramaya başlamadan önce, Chihara’nın semantik paradoksların kökenine dair saptamasını hatırlayalım. Tarski’nin bir paradoksun ortaya çıkmasını dildeki bir hastalığın semptomu olarak gördüğünü aktaran Chihara, “peki hastalık nedir?” sorusunu sorduktan

sonra, ayrıntılı incelemeler sonucunda hastalığı, sorgusuz yaygın kabul gördüğünü söylediği bir ilkenin (birazdan ele alacağımız *T*-şemasının) tutarsızlığı olarak teşhis etmiştir (1979: 606-7). Çünkü bu ilke genelde düzgün çalışmakla birlikte bazı cümlelere uygulandığında paradoks doğmaktadır. Dolayısıyla tutarsız olduğu kabul edilmelidir. Filozof devamında bu ilkenin insanlar arasında neden yaygın kabul gördüğünü açıklamaya koyulur.

Kaldığımız yere dönüyoruz. Ayrıntılarını sonraya bırakmak üzere, şu akıl yürütmeye bulunacağız. Şimdi, pragmatik deyişle, her konuşanın söylediğini onaylaması ya da bu anlamda doğrulaması, dilin konuluş amacı ya da mantığı olan iletişimin olanak koşuludur. Semantik deyişle, her cümlelerin kendisini onayladığı ya da bu anlamda doğruladığı kabul edilir ki dilin konuluş mantığı olan iletişim olanaksızlaşsın. Buna *özdoğrulama kabulü* diyelim. Dilin konuluş mantığının gereği olan diğer bir örtük kabul de o dildeki her cümlelerin, başka bir cümlelerin değil, fakat kendi anlamına gelmesidir. Örneğin, “Kar beyazdır” cümlesi karın beyaz olduğu anlamına gelir, yoksa çimenin yeşil olduğu anlamına değil. Hatta özdoğrulama kabulü, bu kabulün bir uzantısı olarak görülebilir. Çünkü “kar beyazdır” cümlesi karın beyaz olduğu anlamına gelir, yoksa karın beyaz olmadığı değil. Bu kabulü sağduyu bazında ifade ettiğimiz için böyle bir anlatımın getireceği ontolojik yükümlülükleri şimdilik problem edinmıyoruz. Şimdi yukarıda verdiğimiz transendental argümanı izleyen şekilde daha açık ifade edelim ve mantıksal sonuçlarına götürelim:

- (1) Dilin konuluş mantığı iletişimdir.
- (2) Özdoğrulama iletişimin olanak koşuludur.
- (3) Diğer deyişle, özdoğrulama iletişimin gereğidir.
- (4) O halde, özdoğrulama dilin konuluş mantığının gereğidir.
- (5) Dolayısıyla, özyanlışlama dilin konuluş mantığına aykırıdır.

İki-değerli olmayan mantıksal sistemler göz önüne alınarak, özdoğrulanmazlığın dilin konuluş mantığına aykırı olduğu sonucuna gidilebilir.

Bu özdoğrulama kabulü, literatürde *T*-şeması ya da *T*-eşdeğerliği olarak bilinen şu metamantıksal çıkarım ilkesinin de dayanak noktasıdır: *bir cümle doğruysa, ne diyorsa öyledir ve bir cümle ne diyorsa öyleyse,*

o cümle doğrudur. Bu formülasyon teknik olarak bir niceleme cümlesi olduğundan aslında şema denemez. Üstelik kastedilmeyen yorumlara da açıktır. Şematik ve daha net bir formülasyon şöyledir: Eğer p doğruysa x ve eğer x ise p doğrudur. (Kısaca, p doğrudur eğer ve ancak x ise.) Burada, ‘ p ’ ve ‘ x ’, birer değişken değil şematik harflerdir. Formülü Türkçedeki herhangi bir cümleye uygulamak için, ‘ p ’ geçen yerlere o cümlenin adı ve ‘ x ’ geçen yerlere o cümlenin kendisi konulur. Örnek: Eğer “Kar beyazdır” (cümlesi) doğruysa, kar beyazdır ve kar beyazsa, “Kar beyazdır” doğrudur. Bu ilkenin kendisine dikkat edildiğinde bizzat kendisinin özdoğrulamayı şart koştuğu görülebilir. Aksi halde, *bir cümle doğruysa, ne diyorsa öyledir* değil, fakat örneğin, *ne diyorsa tersidir* derdi. O halde, bu ilke özyanlışlama durumunda, daha genel olarak, özdoğrulamasızlık durumunda uygulanamaz. Halbuki şimdiye kadar incelediğimiz paradokslardaki cümlelere, kendilerini yanlışladıkları halde T -şemasını uyguladık. Bu ise, doğruysa yanlış ve yanlışsa doğru çıkma durumuna zemin hazırladı. Dolayısıyla, Chihara’nın savunduğunun aksine sorun, ilkenin tutarsız olmasında değil, fakat ilkenin uygulanmaması gereken bir cümleye, yani bulunduğu bağlamda özyanlışlama durumuna düşmüş bir cümleye uygulanmasıdır.

Paradoksa düşen dilsel formun Grelling paradoksunda olduğu gibi bir yüklem olması durumunda, cümle doğruluğunu göz önüne alan özdoğrulama ilkesi ve T -şemasını, yüklem doğruluğunu göz önüne alacak şekilde yeniden söze dökmek gerekir. Özdoğrulama kabulüne şu biçimi verebiliriz: Bir yüklemi bir nesneye yüklemek, o yüklemi o nesne için doğru bulmaktır. Diğer deyişle, her yüklem yüklendiği nesne için, deyim yerindeyse, *kendisini doğrular* (yani onaylar). T -şemasını ise izleyen şekilde yeniden söze dökebiliriz: *Bir cümlenin yüklemi, cümlede verilen nesne için doğruysa, o yüklem ne diyorsa o nesne öyledir ve cümlenin yüklemi ne diyorsa o nesne öyleyse, o yüklem onun için doğrudur.* Bu ilkenin şematik ve daha net formülasyonu şöyle verilebilir: P , a için doğruysa, a , X ve a , X ise, P , a için doğrudur. (Kısaca, P a için doğrudur eğer ve ancak a X se) Burada ‘ P ’, ‘ X ’ ve ‘ a ’ harfleri şematik harflerdir. Şemayı bir cümlenin yüklem ve nesnesine uygulamak için ‘ P ’ yerine o cümlenin yüklemine adı, ‘ X ’ yerine o yüklem kendisi ve ‘ a ’ yerine cümlede geçen nesnenin adı konulur. Örnek: ‘beyazdır’ (yüklemi) kar için doğruysa, kar beyazdır ve kar beyazsa, ‘beyazdır’ kar için doğrudur. Verilen şema çok-tabanlı yüklemeleri göz önüne alacak şekilde yeniden formüle

edilebilir, fakat anlatımı karmaşıktır, karıştırmamak adına buna girişmiyoruz. Şimdi, “‘Kendisi için doğru değildir’ yüklemi kendisi için doğru değildir” cümlesini ele alalım. Bu cümlenin yüklemi kendisine yüklenmekte ve daha önce gördüğümüz gibi kendisini kendisi için yanlışlamaktadır. Buna rağmen ilkeyi uygularsak şunu elde ederiz: Eğer ‘kendisi için doğru değildir’ yüklemi kendisi için doğruysa, kendisi için yanlıştır ve kendisi için yanlışsa, kendisi için doğrudur. Görüldüğü gibi, bulunduğu bağlamda, yüklendiği nesne için kendisini yanlışlama durumuna düşmüş bir yükleme ilkeyi uyguladığımızda paradoks doğmaktadır. Ulaştığımız ilk sonuçları üç maddede toplayabiliriz: (1) Özyanlışlama semantik paradoksların gerek koşuludur. (2) Özyanlışlama ve daha genel olarak özdoğrulanamazlık dilsel bir anomalidir. (3) Semantik paradoksların ortaya çıkmasındaki temel neden bulunduğu bağlamda özyanlışlama ya da daha genel olarak özdoğrulanamazlık durumuna düşmüş bir dilsel forma *T*-şemasının uygulanmasıdır.

Bu sonuçları, henüz incelemediğimiz paradokslarla test etme fırsatı bulacağız. Fakat önce, aslında küme-teorik bir paradoks olan Russell paradoksuna değinmemiz yerindedir.

Küme Teorisiyle Bağlantı

Ortaya çıktığında matematiğin temelleri konusunda krize neden olan Russell paradoksuna değinmek, Grelling paradoksundan sonra konumuz açısından aydınlatıcı olabilir. Çünkü bu iki paradoks eşbiçimlidir. Kendi kendisinin elemanı olmayan kümelerin elemanı olduğu kümeyi düşünelim. Kendi kendisinin elemanı olmayan kümelerin elemanı olduğu küme kendi kendisinin elemanı ise, kendi kendisinin elemanı değildir; kendi kendisinin elemanı değilse, kendi kendisinin elemanıdır. Aynı akıl yürütmede, *kendi kendisinin elemanı olmama* kavramı yerine biraz önce ortaya koyduğumuz *kendisi için doğru olmama* kavramını ve *küme* kavramı yerine *yüklem* kavramını devreye sokarsak, şunu elde ederiz: Kendisi için doğru olmayan yüklem için doğru olan yüklem kendisi için doğru değilse, kendisi için doğrudur ve kendisi için doğruysa, kendisi için doğru değildir. Görüldüğü gibi her iki akıl yürütme sembolize edilse aynı sembollerle ifade edilebilir; fark sadece ‘ve’, ‘veya’, ‘eğer’ gibi sözcüklere karşılık gelen mantıksal semboller dışındaki sembollerin yorumunda olur. Demek ki *küme* kavramından *yüklem* kavramına ve *bir kümenin elemanı olma* kavramından *bir nesne için doğru olma* kavramına geçerek, Russell

paradoksunu, Grelling paradoksuna dönüştürüyoruz. Her ne kadar bu iki paradoksun mantıksal yapısı örtüşüyorsa da, örneğin, Zermelo'nun Russell paradoksunu çözdüğü aynı yöntemle semantik paradoksların da çözüme kavuşturulup kavuşturulmayacağı ayrıntılı bir araştırmanın konusudur.

Yablo Paradoksu

Berry, Richard ve Curry paradokslarındaki özyanlışlama durumu görece açık olduğundan, doğrudan Yablo paradoksuna geçelim. Alt alta yazılmış sonsuz bir cümle dizisi varsayalım. Dizideki her bir cümle “alttaki (yani *altındaki!*) bütün cümleler yanlıştır” desin. Netlik amacıyla diziyi izleyen şekilde söze dökelim:

(S₁) 1'den büyük her n sayısı için, S _{n} yanlıştır.

(S₂) 2'den büyük her n sayısı için, S _{n} yanlıştır.

(S₃) 3'den büyük her n sayısı için, S _{n} yanlıştır.

...

Yani dizideki her cümle, bu dizide bulunan ve kendisinden daha büyük sıra nolu bütün cümlelerin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Paradoksu açığa çıkaran akıl yürütme şöyle: Cümlelerden biri, diyelim ki S _{m} , doğru olsun. Öyleyse, bir yandan S _{$m+1$} doğru değildir ve öte yandan S _{$m+2$} , S _{$m+3$} , S _{$m+4$} , ... doğru değildir ki bu tam da S _{$m+1$} 'in söylediği şey olduğundan S _{$m+1$} doğrudur. Dolayısıyla, S _{m} doğruysa, S _{$m+1$} hem doğrudur hem yanlıştır ve dolayısıyla S _{m} 'yi doğru saymak çelişkiye götürmektedir. O halde S _{m} doğru değildir. Aynı gerekçeyle S _{m} 'yi izleyen hiçbir cümle doğru değildir ve zaten öyle dediği için S _{m} doğrudur. O halde S _{m} doğruysa yanlış ve yanlışsa doğru çıkmaktadır.

Yablo bu paradoksu, özgönderimin semantik paradoksların gerek koşulu olduğu yaygın kanısına bir karşı-örnek olarak sunmaktadır. Yani bu paradoks ortaya koyuyor ki özgönderim semantik paradoksların olmazsa olmaz bir koşulu değildir. Ancak dikkat edilirse, dizideki herbir cümle, kendisine referansla altındaki cümlelere gönderimde bulunmaktadır. Öte yandan, bu paradokstaki özyanlışlamanın görülmesini zorlaştıran, örneğin Max-Agnes paradoksundan farklı olarak, herbir cümlelerin sonraki cümlelerin doğruluk değeri hakkında konuşması fakat bu cümlelerin dönüp onların doğruluk değeri hakkında konuşmamasıdır. Bu durum, cümlelerin ortaya koyduğu referans zincirinin döngüsel değil fakat doğrusal olduğu şeklinde ifade edilebilir.

Bu paradoks hakkındaki ilk gözlemimiz şudur: Bu cümleler bulundukları bağlamda kendi içinde çelişkilidir. Örneğin, S_1 'i alalım. S_1 , bir yandan S_2 'nin yanlış olduğunu söylerken öte yandan S_3 , S_4 , S_5 , ...'in yanlış olduğunu söylemektedir ki bu tam da S_2 'nin söylediği şeydir. Dolayısıyla S_1 , bir yandan S_2 'ye yanlış derken, öbür yandan onu doğruluyor. Ancak daha önemlisi, bu ikinci gözlem oluyor, herbir cümlemin ilk parçası, kalan parçasına yanlış demek ve dolayısıyla kendisine yanlış demektedir. Örneğin, S_1 'in ilk parçası S_2 'ye yanlış demektedir. Halbuki, aşağıda standart notasyonla sergilendiği üzere, S_1 'in kalan parçası S_2 'nin ta kendisidir.

$$(S_1) \sim T(S_2) \wedge \sim T(S_3) \wedge \sim T(S_4) \wedge \sim T(S_5) \wedge \dots$$

$$(S_2) \sim T(S_3) \wedge \sim T(S_4) \wedge \sim T(S_5) \wedge \dots$$

Bu durum, sonsuz bağlaçlardan kaçınan bir şekilde aşağıdaki gibi de sembolize edilebilir:

$$(S_1) \sim T(S_2) \wedge \forall x (x > 2 \rightarrow \sim T(S_x))$$

$$(S_2) \forall x (x > 2 \rightarrow \sim T(S_x))$$

O halde bu cümleler bulundukları bağlamda özdoğrulamazlık içermektedir ve T -şeması özdoğrulamayı şart koştuğundan bunlara uygulanabilir değildir. Elbette bu cümle dizisi sonlu olup doğru ya da yanlış bir cümlede son bulsaydı, önce gelen bütün cümleler belirli bir doğruluk değeri kazanırdı. (Doğru bir cümlede bitse, önceki cümleler yanlış ve yanlış bir cümlede bitse, bir önceki cümle doğru ve ondan öncekiler yanlış olurdu.) Dolayısıyla paradoks doğmazdı ki bu da bizi semantik paradoksların bir diğer özelliğine getirir: *zemicsizlik* (*ungroundedness*). Yablo paradoksuna konu cümlelerin herbiri zincirleme bir şekilde başka cümlelerin doğru olup olmadığını söylemekte fakat hakkında konuşulan cümleler de yine başka cümlelerin doğru olup olmadığını söylemektedir ve bu durum sonsuz olarak devam etmektedir. Burada bir tür kısır zincirleme diyebileceğimiz bir durum söz konusudur. İncelediğimiz önceki paradokslara konu cümleler ise ya doğrudan kendisine yanlış demektedir ya da dolaylı olarak kendisinin doğru olup olmadığını söyleyen bir cümlemin doğru olup olmadığını söylemektedir. Burada da bir tür kısır döngü bulunmaktadır. Zincirleme ya da döngüsel, bir yere inmeyen böyle cümlelere zeminsiz denilmektedir. Şimdilik zeminsizliği bu sağduyusal izahıyla bırakalım.

Bu paragrafın ilk cümlesi doğrudur. Bu paragrafın ilk cümlesi bu metnin ilk cümlesinden farklı olarak kendisini doğrulamaktadır ve bulunduğu bağlamda semantik paradoks doğurmaz. Fakat onunla aynı şekilde zeminsizdir. O halde zeminsizlik, semantik paradoksun gerek koşuludur ve yeter koşulu değildir. Ayrıca, özyanlışlama içeren her cümle zeminsizlik içerir, fakat tersi doğru değildir. Bunlardan, özyanlışlamanın ve daha genel olarak özdoğrulanamazlığın paradoksun kökeni olmak bakımından zeminsizlik fenomeninden daha spesifik bir etken olduğu saptamasında bulunabiliriz.

Şu noktayı vurgulamakta fayda olabilir. Dilsel bir fenomenin semantik paradoksların gerek koşulu olması kendi başına onu dilsel bir anomali yapmaz. Örneğin, dil olmazsa paradoks olmaz. Bundan, dilin dilsel bir anomali olduğu sonucu elbette çıkmaz ve paradokslardan kurtulmak için dil kullanmayı bırakmayı kimse önermez. Ya da doğruluk kavramı olmazsa paradoks olmaz. Fakat kimse doğruluk kavramını bir dilsel anomali olduğunu öne sürerek kullanımdan kaldırmayı düşlemez. Hatta özgönderim olmadan da paradoks olmaz. Fakat özgönderimin gayet meşru bir dilsel fenomen olduğu gösterilmiştir.

Sonuç

Bilinen bütün semantik paradoksların özdoğrulanamazlık içerdiğini göstermekle, mümkün bütün semantik paradoksların özdoğrulanamazlık içereceğini göstermiş olmuyoruz. Ancak özdoğrulanamanın dilin konuluş mantığının bir gereği olduğunu, *T*-şemasının ona dayandığını ve onu şart koştuğunu, üstelik özdoğrulanamazlığın nasıl olup da semantik bir paradoksa zemin hazırladığını gördükten ya da kabul ettikten sonra, ileride ortaya atılabilecek yeni türden herhangi bir semantik paradoksun özdoğrulanamaz olması şaşırtıcı olurdu.

Son olarak, çözüm problemine oldukça genel ve yüzeysel hatlarıyla deyinelim. Semantik paradoksların çözümü, bulundukları bağlamda kendini doğrulamayan cümlelere *T*-şemasını basitçe ve incelemelerimize göre haklı olarak uygulamamak ve böyle cümleleri doğruluk-değersiz bırakmak olabilir mi? Ancak bu manevrayı seçmekle, standart mantığın iki-değerlilik veya çifte-değilleme gibi bazı ilkelerini esnetmek veya reddetmek gerekir. Üstelik bu strateji, problemi sadece öteleyer ve eski paradoks yeni giyside tekrar ortaya çıkar. Belki de esas ve sonul çözüm,

yine Tarskiyen bir tarzla, bu anomaliye dili bağışık kılmaktır. Bu noktada şu belirleyici soruyu soralım: Peki özyanlışlama ya da daha genel olarak özdoğrulanamazlık dediğimiz dilsel anomaliye her dilde rastlanabilir mi? (Çünkü, incelemelerimize göre, özdoğrulanamazlık yoksa, paradoks da yoktur.) Kuşkusuz bu, o dilin ifade gücüyle bağlantılıdır. Bir dili, kendi ibarelerine uygulanmak üzere sentaktik yüklemlemlerle ('cümledir' ya da 'terimdir' gibi) donatarak evirirsek, o dil kendi sentaksını ifade edebilme gücü kazanmanın yanında, özgönderim fenomenine elverir hale gelir. O dili, kendi ibarelerine uygulanmak üzere semantik yüklemlemlerle de ('doğrudur' ya da 'tanımlanabilir' gibi) zenginleştirirsek, o dil kendi semantiğine sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda özdoğrulanamazlık fenomenine açık hale gelir. Dolayısıyla, paradoksları dildeki bir hastalığın semptomları olarak değil, fakat dilin (doğal diller söz konusu olduğunda belki de tarihsel süreç sonucunda) fazla zengin bir ifade gücüne sahip olmasının dilin varlık nedenine aykırı yan ürünleri olarak düşünmek daha yerinde görülebilir. Söz konusu dilsel anomalinin bir dilin ifade gücüyle bağlantılı olması ve diğer yandan bağlama duyarlı olması göz önüne alındığında öyle görünüyor ki o dilin ifade gücünü ya da zenginliğini o ya da bu yolla sınırlamaksızın paradokslardan kurtulmak mümkün değildir. Gerçekten de bu dilsel anomali, bir ve aynı cümleye, bir bağlamda sızarken, bir diğer bağlamda sızmayacağından, sentaktik ya da semantik herhangi bir ölçütle saf dışı edilemez (Kripke 2011:77). Öyle görünüyor ki mesele, pragmatik bir ruhla, düzgün ve etkin sınırlamalardan en küçük veya uygulama alanına bağlı olarak en kullanışlı birini tasarlamaktır.

Kaynakça

1. Chihara, Charles (1979). “The Semantic Paradoxes: A Diagnostic Investigation.” *The Philosophical Review*, 88: 590-618.
2. Kripke, Saul (2011). “Outline of a Theory of Truth.” *Philosophical Troubles*, 75-98, Oxford University Press. İlk yayınlanma: 1975.
3. Tarski, Alfred (1983). “The Concept of Truth in Formalized Languages”, *Logic, Semantics, Metamathematics*: 152-278, Hackett Publishing Company. İlk yayınlanma: 1931.

